

Van bladgoud naar gouden illusie

De abrupte stijlbreuk van Jan van Eyck

Op het eerste oog lijken de realistische werken van Jan van Eyck afkomstig uit de zeventiende eeuw. Dit komt doordat de vijftiende-eeuwse schilder op een plat vlak de illusie kon scheppen van een realistisch driedimensionaal beeld. De werken van deze getalenteerde kunstenaar zijn in Gent te zien tijdens de tentoonstelling met de toepasselijke naam *Van Eyck. Een optische revolutie*. Van Eyck was een fascinerende persoon, die naast talentvol ambachtsman ook hoveling en diplomaat was.

Hans Vermeer is
redacteur van Kleio.

Over het leven van Jan van Eyck is weinig met zekerheid bekend. Daarvoor kunnen we eigenlijk slechts twee bronnen raadplegen. De eerste bron is te zien op de tentoonstelling en betreft de overgeleverde paneelschilderingen. Die bron is onmisbaar om iets te kunnen zeggen over Jan van Eyck als ambachtsman. De tweede contemporaine bron betreft de informatie die we kunnen halen uit de boekhouding van de Bourgondische Rekenkamer in Rijsel. Deze bron geeft ons een kijk in het leven van Jan van Eyck als hoveling en diplomaat.

Ambachtsman

Van de kunstschilder Jan van Eyck kennen we slechts een twintigtal paneelschilderingen die de tand des tijds hebben overleefd. Daarvan kunnen we vrijwel met zekerheid zeggen dat die komen uit het atelier van Jan van Eyck. Dat is de meest veilige omschrijving omdat Jan – zoals gebruikelijk in die tijd – een atelier bestierde waar ook assistenten en leerjongens werkten. Zo weten we dat Jan in zijn atelier in Brugge minstens twaalf assistenten in dienst had. Maar dat kleine overgebleven oeuvre is voldoende om te zien dat we hier te maken hebben met een uitzonderlijk talent. Zijn werk kenmerkt zich door een uiterst realistische weergave van de werkelijkheid, nauwgezet oog voor detail en een techniek die zich kenmerkt door uniek kleurgebruik, lichtbehandeling en perfecte beheersing van de olieverftechniek.

Daarmee breekt Van Eyck met de internationale gotiek, de stijl die rond 1400 gangbaar was. Deze term geeft al aan dat het een stijlvorm betrof die binnen West-Europa over toenmalige landsgrenzen reikte. Dat kwam omdat kunstenaars vaak van hof naar hof trokken omdat daar hun opdrachtgevers resideerden. Daar maakten ze kennis met het werk van

collega's dat ze in schetsen vastlegden en verzamelden in modellenboeken om ze daarna in eigen werk toe te passen.

De internationale gotiek kenmerkte zich door idealisering van de figuren en een soort onstoffelijke schoonheid. Dat laatste houdt in dat materialen in een schilderwerk niet herkenbaar waren aan de uitgedrukte textuur maar alleen door de kleur. Zodat aarde bijvoorbeeld altijd gewoon bruin was en een brokaten mantel in een schildering vorm kreeg door het gebruik van echt

'Het werk van Van Eyck vormt een

(blad)goud. Het werk van Van Eyck vormt een stijlbreuk en oogt compleet anders. Hij gebruikte bijvoorbeeld geen bladgoud meer omdat hij de illusie van goud kon opwekken door op de kleur geel de juiste lichtval, schaduwwerking en detaillering toe te passen. Vanwege die abrupte stijlbreuk zal menig een die niet met zijn werk bekend is, het realistische werk van Van Eyck eerder onderbrengen bij de fijschilders uit de zeventiende eeuw als Gerrit Dou en Gabriel Metsu dan bij tijdgenoten uit de vijftiende eeuw.

Hoveling

Zoals gezegd is er weinig bekend over het leven van Jan van Eyck. En wat we van hem weten zijn vaak niet meer dan veronderstellingen. Zo nemen we aan dat hij geboren is rond 1390 in Maaseik. Die geboorteplaats menen we te mogen afleiden uit zijn naam en uit het taalgebruik bij enkele kleursuggesties die Jan bij een portret plaatste en dat naar die streek verwijst. Bovendien deed zijn dochter in 1450 intrede in het Sint Agnesklooster in deze plaats. ►

Rechts: Werk waarin Jan van Eyck zijn meesterschap in detaillering en kleurgebruik toont. Portret van Giovanni Arnolfini en zijn vrouw, Jan van Eyck, 1434. Bron: The National Gallery, Londen. Dit werk is niet te zien op de tentoonstelling in Gent.

stijlbreuk en oogt compleet anders dan de internationale gotiek'

Het Lam Gods, Jan en Hubert van Eyck, 1432. Het altaarstuk is recent gerestaureerd en het spectaculaire resultaat is te zien op de plek waar het al eeuwen hangt: de Sint-Baafskathedraal in Gent.

In contemporaine bronnen komt Jan pas in het jaar 1422 tot leven. In dat jaar trad hij in dienst van Jan van Beieren, graaf van Holland, Zeeland en Henegouwen en prins-bisschop van Luik. Maaseik lag in dat bisdom, dus waarschijnlijk heeft hij Jan daar leren kennen. Aan dat hof zal Jan waarschijnlijk de uiterst verfijnde weergave van details onder de knie hebben gekregen tijdens het werk aan een miniaturenserie voor een getijdenboek dat verloren is gegaan. Jan profileerde zich al snel als een uiterst bekwaam ambachtsman, maar ook als een zelfbewuste kunstenaar die door tijdgenoten zeer gewaardeerd werd. Dat zelfbewuste karakter blijkt wel uit het feit dat hij op sommige werken een soort handtekening plaatste, een unicum in die tijd omdat dit snel zou kunnen overkomen als hoogmoed. Op het beroemde Arnolfini dubbelportret is in de lamp te lezen: 'Johannes de eyck fuit hic 1434' ('Johannes van Eyck was hier in 1434'). Ook staat de schilder zelf waarschijnlijk afgebeeld in het spiegelbeeld in het schilderij. De schilder zet zich hier dus niet alleen neer als ambachtsman maar ook als uniek kunstenaar. De waardering van tijdgenoten blijkt uit het feit dat zijn lichaam na zijn dood in 1441 eerst in Brugge werd begraven, maar een jaar later

werd opgegraven en bijgezet in de kerk. Maar de grootste blijken van waardering kreeg hij van niemand minder dan Philips de Goede, de hertog van Bourgondië.

De Rekenkamer

Na de geheimzinnige dood van Jan van Beieren in 1425 vertrok Jan van Eyck naar Brugge en trad in dienst als kamerheer en hofschilder van Philips de Goede. De functie van kamerheer was niet meer dan een erefunctie die inhoudelijk geen eisen aan hem stelde. Dit in tegenstelling tot zijn functie als hofschilder. Het werk als hofschilder betrof waarschijnlijk zelden het maken van paneelschilderingen. Zo zijn de overgeleverde paneelschilderingen van Van Eyck gemaakt in opdracht van privépersonen en niet van de hertog. Nee, het grootste deel van zijn werk betrof decoratiewerk. Zoals Bart Van Loo in zijn boek *De Bourgondiërs* met smaak vertelt, bestond het werk van de paneelschilder vooral uit 'versierkunst', zoals het bedenken van patronen en beschilderen van zadels, schilden, banieren en scheepszeilen. Kunst dus die bijdroeg aan het prestige van de vorst. Alle uitgaven als hofschilder kon Jan declareren bij de Rekenkamer in Rijsel (Lille, tegenwoordig

in Noord-Frankrijk). Deze Rekenkamer was ingesteld door Philips de Stoute en hield nauwgezet de inkomsten en uitgaven bij binnen het hertogdom. Hier werd bijvoorbeeld ook bijgehouden welke edelen en leenmannen krachtens hun leentrouw aan de hertog van Bourgondië militaire dienst verschuldigd waren.

Diplomaat

Het is aan de boekhouding van deze Rekenkamer te danken dat we vanaf die indienststelling iets meer weten over het leven van Jan. Want ook uitgaven die niets van doen hadden met zijn functie als hofschilder werden genoteerd. En dan komt er een ander beeld van Van Eyck naar boven.

Zo blijkt dat hij regelmatig met gezantschappen uitgestuurd werd voor diplomatieke diensten. In 1426 ging hij als plaatsvervanger van de hertog op bedevaart naar het Heilige Land en voerde daarna een geheime missie uit, waarbij men aanneemt dat dit het bezoek betrof aan bepaalde strategisch gelegen plaatsen in het Ottomaanse Rijk. Jan zou daar schetsen hebben gemaakt die Philips later zou kunnen gebruiken om zijn grote wens in vervulling te laten gaan: het organiseren van een kruistocht.

In 1428 ontving Jan weer reiskosten voor 'zekere geheime reizen'. Van een daarvan weten we de bestemming met zekerheid. Dat betrof een reis met een gezantschap om te praten over een mogelijk huwelijk van Philips met Isabella van Portugal. Jan maakte tijdens zijn verblijf aldaar ook twee portretten van Isabella, een soort pasfoto's om aan Philips te kunnen overleggen. Tijdens de lange tussentijdse overlegperiodes maakte hij ook nog een bedevaartstocht naar Santiago. In 1436 staat Jan weer te boek voor betaling van onkosten voor een reis 'naar vreemde landen'

'Van Eyck nam als diplomaat en vertrouwenspersoon van de hertog een bijzondere positie in aan het hof'

waarvoor hij een dubbele lijfrente als loon ontving. Daarbij ging het om flinke bedragen, bedragen die de Rekenkamer in eerste instantie soms zelfs weigerde uit te betalen omdat de boekhouders dachten dat Jan de boel fleste!

Jan van Eyck was dan ook zonder meer een bemiddeld man te noemen, een feit dat voor een groot gedeelte was toe te schrijven aan de financiële waardering voor bewezen diensten door de hertog. Om een beeld te schetsen: toen hij in dienst trad van de hertog ontving hij een jaarlijkse vergoeding van honderd pond per jaar. Die vergoeding werd in 1435 omgezet in een levenslange rente van vierhonderd pond per jaar! En

daar kwamen dus de beloningen voor bewezen diensten als diplomaat nog eens bij. Jan van Eyck nam als diplomaat en vertrouwenspersoon van de hertog dan ook een bijzondere positie in aan het hof van zijn broodheer. Die band gold ook op het persoonlijke vlak, wat blijkt uit het bezoek van de hertog aan Jans atelier in Brugge en de aanwezigheid van de hertog bij de officiële onthulling van het Lam Gods in de Sint-Baafskathedraal in Gent in 1432. Die band tussen ambachtsman en edelman is zonder meer opvallend te noemen in de laatmiddeleeuwse standenmaatschappij.

Jans rol als hoveling en diplomaat zal door het gebrek aan bronnen altijd in mysterie gehuld blijven. Gelukkig laten zijn overgeleverde paneelschilderingen ons wel een helder beeld van hem zien als uitzonderlijk getalenteerd ambachtsman. En het bewijs daarvan is tot eind april te zien in het Museum voor Schone Kunsten in Gent. ■

Waarschijnlijk is dit schilderij een zelfportret van de schilder. Man met rode tulband, Jan van Eyck, 1433. Bron: The National Gallery, Londen.

Verder lezen en kijken

Bart Van Loo, *De Bourgondiërs* (De Bezige Bij, 2018).

vaneyck2020.be Website van de tentoonstelling over Jan van Eyck.

youtu.be/leaOBzQUzic Een korte cultuur-historische lezing waarin Herman Pleij de vorige tentoonstelling over Van Eyck toelicht (in Museum Boijmans Van Beuningen in 2013).

tiny.cc/K2Eyck Chronologie van het leven van Jan van Eyck.